

Extern kommentar 2025:3

Extern kommentar

Ann-Christine Vallberg Roth^{1*}

¹ Malmö universitet

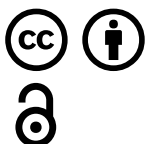
*Korresponderande författare:
Ann-Christine Vallberg Roth
ann-christine.vallberg-roth@mah.se

Forskning om undervisning och
lärande, vol. 13, nr 3, 2025, s. 89–93.
DOI: [10.61998/forskul.v13i3.61729](https://doi.org/10.61998/forskul.v13i3.61729)
ISSN: 2001-6131

Publicerad: 2025-11-17

© 2025 Författaren.

Denna artikel publiceras med öppen
tillgång under villkoren i Creative
Commons. Erkännande-licensen
CC BY 4.0, som tillåter användning,
spridning och reproduktion i vilket
medium som helst, förutsatt att
originalverket är korrekt citerat.

Forskul har bjudit in forskare och forskande lärare i Norden att skicka in artiklar till temanumret: *Undervisning och lärande i fritidshemmet*. Det övergripande syftet med temanumret avser att bidra med kunskaper om frågor som berör undervisning och lärande i fritidshemmets verksamhet. Undervisning i fritidshemmet ska enligt läroplanen ges en vid tolkning en ”där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet.”

Temanumret samlar fyra forskningsbidrag som belyser fritidshemmets undervisning och lärande. Artiklarna visar på ett växande och betydelsefullt forskningsfält och utbildningslandskap där fritidspedagogiken inte betraktas som ett informellt komplement till skolan, utan som en arena med kännetecknande didaktiska villkor, syften och epistemologier.

Gemensamt för texterna är att de rör sig i ett spänningsfält mellan styrning och frihet – mellan planerad undervisning och elevers självvalda aktiviteter och lärande, mellan krav på systematik och önskan om flexibilitet och öppenhet för det oväntade. I denna kommentar diskuteras hur artiklarna förhåller sig till dessa spänningar genom sina teoretiska val, metodologiska ansatser och tolkningar av undervisningsbegreppet, samt vilken möjlig framtida forskning som artiklarna kan öppna för. Den framtida forskningen kan exempelvis prövas i en pedagogisk-didaktisk nivåmodell (Kansanen, 1993; Kansanen & Hansén, 2017; Uljens, 1998) som inkluderar aktionsnivå, teoretisk nivå och metateoretisk nivå.

På spaning efter fritidshemmets didaktik

Lena Boström och **Helene Elvstrands** artikel *På spaning efter fritidshemmets didaktik – Elevers och personals uppfattningar om undervisning och lärande i fritidshemmet* inleder temat med en studie som kombinerar elev- och personalperspektiv. Genom en komparativ tematisk analys av samtal med 60 elever och gruppintervjuer med personal identifieras skillnader och överlapp i hur undervisning och lärande förstås.

Användningen av den tyska didaktiska triangeln som teoretisk ram ger studien en tydlig didaktisk bas. Genom att inkludera elevernas röster bidrar den till att bredda forskningsfältet, som annars domineras av vuxnas perspektiv. Resultaten visar att elevernas förståelse av undervisning återkommande är relationell och upplevelsebaserad, medan personalen balanserar mellan planerad och situationsbaserad undervisning – en spänning som återkommer i flera av de andra artiklarna.

En styrka i studien är att den för in en metarefleksion över fritidshemmets didaktiska identitet och att omsorg framstår som en integrerad didaktisk dimension. En möjlig forskningsväg framåt, som antyds i artikeln, är att kombinera elevers stämmor (jfr Trondman, 2011) med analys av den faktiska undervisningens genomförande, för att närma sig en mer situationsburen didaktik och vad som kan känneteckna innehållsfokuserad didaktik och ämnesdidaktik i fritidshem.

Empowerment genom spildesign

Liselotte Christiansen och **Camilla Finsterbach Kaups** artikel *Empowerment gennem spil-design – Undersøgelse af en gaming- og spildesignsintervention i SFO'en for at styrke pigers teknologiske self-efficacy* tillför ett normkritiskt och genusmedvetet perspektiv som berikar temat teoretiskt. Genom att använda Banduras self-efficacy-begrepp i kombination med normkritisk pedagogik visar de hur spelbaserad design kan stärka flickors teknologiska självförtroende.

Den designbaserade interventionsmetoden (Design-Based Research) framstår som väl vald för studiens syfte: den möjliggör ett iterativt samspel mellan forskning och praktik där deltagarna ges inflytande över lärandets innehåll. Genom att låta flickorna agera som medskapare i digitala miljöer visar studien hur fritidshemmets verksamhet kan fungera som arena för *empowerment* snarare än kompensation.

Samtidigt väcker studien metodologiska frågor kring överförbarhet och skalbarhet. Deltagargruppen är liten (fem flickor), och forskaren fungerar både som facilitator och rollmodell, vilket kan påverka relationen mellan deltagare och forskningsprocess. För framtida forskning vore det värdefullt att problematisera speldesignens koppling till spelindustrins intresse, samt undersöka mer långsiktig överförbarhet kopplat till undervisning i fritidshem.

Den teoretiska integrationen mellan självförmågeteori och normkritik är en styrka – den placerar fritidshemmet i en samtida diskussion om digital inkludering och könsnormer, och indikerar hur fritidspedagogiken kan bidra till social rättvisa genom teknologiskt skapande.

Design av fritidspedagogisk undervisning med fokus på mjuka förmågor

Helena Ackesjö, **Marina Wernholm** och **Jens Gardestens** artikel *Design av fritidspedagogisk undervisning med fokus på mjuka förmågor – att balansera fritt och styrt* utgår från teorin Design för lärande (DfL). Genom lärarnas egna reflektioner av planerade, genomförda och utvärderade undervisningsaktiviteter undersöks hur undervisning kan konstrueras för att utveckla elevernas sociala och emotionella kompetenser, så kallade mjuka förmågor, i ett ULF-projekt.

Artikeln har ett tydligt professionsutvecklande syfte och bidrar till att översätta teoretiska modeller till praktisk handling. Den visar förtjänstfullt att frihet och styrning inte behöver vara motsatspar, utan kan integreras genom medveten design och reflekterad dokumentation. Detta

är ett viktigt teoretiskt bidrag till fritidspedagogisk forskning, där undervisning beskrivits som svårfångad just på grund av sin situationsbundenhet (jfr Jonsson, 2011).

Metodiskt bygger studien på lärares skriftliga reflektioner vid planering, genomförande och utvärdering av undervisning. Artikeln erbjuder en viktig modell för undervisningsdesign som rör sig bortom dikotomin mellan fri lek och undervisning, och den öppnar för en medveten och preciserad didaktik inom fritidshemmet. Den öppnar även för framtida forskning rörande elevernas upplevelser om meningsfull undervisning och balans mellan frihet och styrning, samt kvalitet i undervisningens realtid.

Fritidshemmets undervisning som diskurs

Alma Memiševićs artikel *Fritidshemmets undervisning som diskurs – Om elevers intressen, målstyrning och pedagogisk praktiker* bjuder ett diskursanalytiskt perspektiv på fritidshemmets praktik. Genom kritisk diskursanalys (CDA) och systemisk-funktionell lingvistik (SFL) undersöks hur språkliga val i samtal och observationer synliggör spänning och balans mellan målstyrd och intressebaserad undervisning.

Detta metodologiska val är styrkan i artikeln: den flyttar fokus från vad undervisningen är till hur den görs språkligt och socialt. Därmed synliggörs undervisningens performativa dimension – hur den skapas genom språk, planering och institutionella ramar. Studien bidrar till en fördjupad förståelse av fritidshemmets praktik som en språkligt medierad verksamhet, där makt och mening framträder och balanseras snarare än förutsätts.

Framtida studier skulle kunna kombinera CDA och SFL med historiska analyser och filosofiska ansatser för att dels fånga hur diskurser materialiseras i situerad praktik utifrån elevers perspektiv, dels nyansera beskrivningar om fritidshemmets tradition, samt belysa hur intressebegreppet kan problematiseras.

Tematiska synteser

Tillsammans tecknar artiklarna en bred och nyanserad bild av fritidshemmets undervisning. Tre övergripande teman kan urskiljas:

Balansen mellan frihet och styrning. Samtliga studier berör detta spänningsfält, men visar också att dikotomin är förenklad. Frihet och systematik framstår snarare som ömsesidigt beroende – frihet kräver struktur, och struktur får mening genom elevers delaktighet.

Fritidshemmet som designad praktik. Flera artiklar (Ackesjö m.fl.; Christiansen & Finsterbach Kaup) använder designbegreppet för att förstå hur undervisning kan planeras utan att bli rigid. Design blir här ett sätt att förena lek, lärande och målmedvetenhet.

Elevers delaktighet och stämmor. Boström och Elvstrand samt Memišević belyser elevers intressen och inflytande, men forskningen visar också hur dessa stämmor riskerar att marginaliseras i målstyrda kontexter. Här finns behov av vidare studier som inkluderar elevers stämmor i relationellt närmande mellan elever, lärare och innehåll/objekt.

Trots tematisk samklang skulle den teoretiska variationen kunna tolkas som en teoretisk fragmentisering: CDA, DfL, self-efficacy och didaktisk modellering som representerar olika epistemologiska traditioner (sociolingvistik, designteori, psykologisk teori och didaktik). Jag menar i stället att den teoretiska variationen kan tolkas som en berikande mångfald. Den senare tolkningen skulle kunna stärkas genom en sammanhållande modell (t.ex. Kansanen, 1993; Vallberg

Roth m.fl., 2021) som prövar att binda samman fritidshemmets helhetliga undervisning. En möjlig fortsättning vore att utveckla didaktik i fritidshem, där diskurs, design och delaktighet ses som ömsesidigt konstituerande i undervisningsverklighet och undervisningsvetenskap. När undervisningsverklighet och undervisningsvetenskap möts kan kunskapsbildande processer sättas i rörelse i livsvärld och verklighet. Det kan röra sig om onto-epistemologiska sammanflätningar – didaktikens ontologi och epistemologi. En dylik didaktik i fritidshem skulle kunna samskapas i en didaktisk modell med en flerstämmig aktionsnivå (t.ex. planering, genomförande och uppföljning av undervisning), teoretisk nivå (t.ex. språkteori och psykologisk teori) och metateoretisk nivå (t.ex. ontologi, epistemologi och metodologi). Artiklarna i temanumret har företrädesvis berört aktionsnivå och teoretisk nivå.

Avslutande reflektion

Temanumret indikerar en professionalisering och fördjupning av fritidshemsforskningen i Norden. De fyra artiklarna rör sig bortom frågan om fritidshemmet bedriver undervisning, till frågan *hur* denna undervisning formas, tolkas och värderas. Genom att kombinera språkvetenskapliga, designteoretiska, psykologiska och didaktiska perspektiv utvecklas en kunskapsbas som gör det möjligt att tala om fritidspedagogisk undervisning på egna villkor.

Temanumret kan öppna för en framtida forskning som:

- fördjupar förståelsen av elevers stämmor om undervisning och didaktik i fritidshem.
- vidareutvecklar hur planerad och spontan undervisning samspelar i vardagspraktiker där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet.
- nyanserar beskrivningar om att fritidshemmet *inte* har haft undervisning i sin tradition, med historiska analyser där det till exempel framgår att det fanns undervisning i hantverk i arbetsstugor som föregångare till fritidshem (t.ex. Vallberg Roth, 2002, 2006), eller att Comenius (1632/1913) tar upp undervisning för alla åldrar, eller att Fröbel (1995) framhöll *efterföljande undervisning* och instruerad lek.
- vidareutvecklar skiftande innehåll/objekt och relationer i didaktisk triangel och vad som kan känneteckna innehållsfokuserad didaktik, ämnesdidaktik och didaktiska frågor i fritidshem.
- vidareutvecklar didaktiska modeller som integrerar diskursiva, materiella och relationella dimensioner av undervisning och lärande i fritidshem.

Temanumret blir därmed inte bara en samling artiklar, utan en karta över ett forskningsfält i rörelse – ett fält som ständigt balanserar mellan styrningens krav och frihetens möjligheter, men där just denna balans utgör fritidspedagogikens unika bidrag.

Referenser

- Comenius, J. A. (1632/1913). *Moderskolan, eller Om barnens omvårdnad och fostran under de sex första levnadsåren*. <https://digital.ub.umu.se/node/180850?language=en&fulltext-query=>
- Fröbel, F. (1995). *Människans fostran: Redigerad av Jan-Erik Johansson*. Studentlitteratur.
- Jonsson, A. (2011). *Nuets didaktik: Förskolans lärare talar om läroplan för de yngsta*. [Licentiatuppsats, Göteborgs universitet].

- Kansanen, P. (1993). An outline for a model of teachers' pedagogical thinking. I P. Kansanen (Red.), *Discussion on some educational issues IV* (s. 52–66). Research report 121. University of Helsinki.
- Kansanen, P. & Hansén, S.-E. (2017). Lärares pedagogiska tänkande. I S.-E. Hansén & L. Forsman (Red.), *Allmändidaktik – vetenskap för lärare* (2 uppl., s. 341–360). Studentlitteratur.
- Trondman, M. (2011). Snälla fröknar – om barns perspektiv på barnperspektiv. I I. Tallberg Broman (Red.), *Skola och barndom* (s. 67–80). Gleerup.
- Uljens, M. (Red.) (1997). *Didaktik – teori, reflektion och praktik*. Studentlitteratur.
- Vallberg Roth, A.-C. (2002). *De yngre barnens läroplanshistoria - från 1800-talets mitt till idag*. Studentlitteratur.
- Vallberg Roth, A.-C. (2006). Early childhood curricula in Sweden - from the 1850s to the present. *International Journal of Early Childhood*, 38(1), 77–98. <https://doi.org/10.1007/BF03165979>
- Vallberg Roth, A.-C., Aasa, S., Ekberg, J.-E., Holmberg, Y., Sjöström, J. & Stensson, C. (2021). *Undervisning i förskolan: Flerstämmig didaktisk modellering* – Ifous 2021:4. <https://www.ifous.se/wp-content/uploads/2021/11/202108-ifous-2021-4-m.pdf>

Ann-Christine Vallberg Roth

Ann-Christine Vallberg Roth är professor i pedagogik vid Malmö universitet (Mau), <https://mau.se/personer/ann-christine.vallberg-roth/>. Hennes forskningsintressen rör didaktik, undervisning, läroplaner, samanalys och samverkan inom Early Childhood Education and Care (ECEC). Vallberg Roth är vetenskaplig ledare för forskningsgruppen Didaktiska studier (DS), <https://mau.se/forskning/forskargrupper/didaktiska-studier-ds/>.